

TANULÓKÖZÖSSÉGEK A GYÜLEKEZETBEN

A tanítványi kiscsoportok és a tanítványság gyakorlati koncepciójának kérdései

Gyurkó Donát Sámuel

Evangelikus Hittudományi Egyetem
doktorandusz
E-mail: donsamu88@gmail.com

DOI: 10.56037/978-963-380-281-6.22

A tanulás kulcsfogalom egy közösség jövője szempontjából. A tanulóközösségek pedagógiai koncepciója olyan közösségi működést ír le és motivál, amely a keresztény közösségnek is sajátja. A tanulóközösségek koncepciója segíthet egy egészségesebb és kooperatívabb gyülekezeti kultúra megteremtésében. A tanulóközösségek koncepciójának gyülekezeti alkalmazása a tanítványság fogalmához vezet el. A tanítványság fogalma a keresztények tanulás iránti elkötelezettségét fejezi ki. A kereszténységben a tanítványságnak kétféle felfogása érhető tetten: az organikus, nem tudatos tanítványi modell és a tudatos tanítvánnyá tétel modellje. A tanulóközösségek definíciója szerint a tanítványi kiscsoportokra tekinthetünk úgy, mint tanulóközösségekre.

Kulcsszavak: tanulóközösségek / tanítványság / tanítványi kiscsoportok / gyülekezet-pedagógia

LEARNING COMMUNITIES WITHIN THE CHURCH

Issues of Practical Conception of Small Groups of Disciples and Discipleship

Learning is a key concept for the future of a community. The pedagogical concept of learning communities describes and motivates a kind of community that is also characteristic of the Christian community. The concept of learning communities can help create a healthier and more cooperative church culture. Applying the concept of learning communities in the church leads to the concept of discipleship. The concept of discipleship expresses Christians' commitment to

learning. In Christianity, there are two conceptions of discipleship: the organic, unintentional discipleship model and the intentional discipleship model. Small groups of disciples can be defined as learning communities.

Keywords: learning communities / discipleship / small groups of disciples / congregational pedagogy

A Debreceni Egyetem „Közösségi tanulás és társadalmi innováció” kutatásának módszertanát bemutatva a kutatócsoport figyelemre méltó megállapítást tesz a tanulás jelentőségét illetően:

„A tanulás (a szó legtágabb értelmében) olyan tevékenység, amely képes meghatározni egy térség kilátásait és jövőjét. [...] tanulás nélkül az adott térségnek nem lesz jövője. Sőt, talán megkockáztatjuk azt is, hogy minden térség jövője azon múlik, mennyi és milyen tanulás folyik benne.”¹

Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a tanulás egy közösség jövője szempontjából meghatározó tényező. Gyülekezeteink, egyházi közösségeink jövője múlik azon, hogy milyen minőségű tanulás zajlik a közösségeinkben, mennyi új teret és lehetőséget tudunk teremteni a tanulásra. Az elmúlt hónapok, különösen a kegyelmi ügy vagy a gyermekvédelmi tüntetés kapcsán is fontos kérdéssé vált az, hogy egyházi közösségek hogyan tudják megőrizni a hitelességüket és hogyan tudják megszólítani a bizalmat vesztő tömegeket.

Az, hogy bizalomvesztés zajlik, leginkább abban nyilvánul meg, hogy generációk távolodnak el a tradicionális közösségektől. Gabbatt egy cikkben foglalja össze az intézményes egyházak iránti bizalmatlanság és az istentiszteleti látogatottság visszaesésének fő okait.

„Bár a Covid19 felgyorsíthatta a hanyatlást, de az átlagemberek körében sokkal szélesebb körű, régóta tartó tendencia az, hogy eltávolodnak a vallástól. 2017-ben a Lifeway felmérést készített olyan tizennyolc és huszonkét év közötti fiatal felnőttek között, akik a középiskola alatt legalább egy évig rendszeresen jártak templomba. Arra a megállapításra jutottak, hogy tízből hét ilyen fiatal hagyta abba a rendszeres templomba járást, egyszerűen azért, mert nem érezték, hogy elfogadják őket az egyházi környezetben, vagy pedig úgy érezték, hogy néhány döntésüket az egyházi közegben biztosan nem fogadná el.”²

¹ MÁRKUS–TEPERICS–MÁRTON 2019.

² GABBATT 2023.

Ami képes visszaépíteni a bizalmat, az a személyes kapcsolatokra épülő hit és a meghitt személyes kapcsolatokra tudatosan építő gyülekezeti közösség. Jézus Krisztus tanítványai a személyes emberi szeretetkapcsolatokon keresztül születnek a keresztény közösségben. „*Arról fogja megtudni mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást.*” (Jn 13,35) De miért és hogyan lesznek az emberek Jézus Krisztus tanítványai ma? Ha erre a kérdésre hiteles és gyakorlati választ szeretnénk adni, következetesen át kell gondolnunk gyülekezeti gyakorlatunkat ebből a szempontból, és keresnünk kell a rendelkezésünkre álló lehető leghatékonyabb eszközöket. „A tanítványság a gyülekezet nagy hivatása, és a tanítványokat csak a helyi gyülekezet hiteles lelki formálódásának kultúrája tud nevelni. Az egyház minden más szolgálata ebből a talajból növekedhet és kell, hogy növekedjen.”³

A tanulmányban szeretnénk megvizsgálni a tanítványság fogalmának kétféle, organikus és tudatos értelmezését a tanulóközösségek mint kortárs pedagógiai kulcsfogalom tükrében. Arra keressük a választ, hogy melyek a tanítványság metódista és szabadegyházi koncepciójának gyökerei, és hogyan illeszthető be ez a fajta felfogás és a tanulóközösségek pedagógiai felfogása a gyülekezeti élet gyakorlatába.

A tanulóközösségek és a tanítványság fogalma

A szociális konstruktivista tanulásemélet⁴ az individualista szemlélettel szemben olyan szemléletmódot hangsúlyoz, amely felismeri és hangsúlyozza a közösség hozzájárulását az egyén tanulásához. Wenger a tanulás központi elemének tartja, hogy társasági lények vagyunk, és a közösségben különböző tevékenységekben való részvétel által kompetenciát szerezünk, hogy ezáltal értelmet és jelentőséget találjunk a világban.⁵ Ez a szemlélet a tanulást elsősorban nem az egyén, hanem a közösség szempontjából vizsgálja. Az a közösség, amelyben a tanulás történik, meghatározó a tanulás végkimenetele szempontjából. Kilpatrick és társai így fogalmazzák meg a tanulóközösség összetett definícióját:

„A tanulóközösség olyan közös célok, értékek vagy meggyőződések által összekapcsolt emberek bármely csoportja, amely együttműködik annak érdekében, hogy egy élénk, részvétellel épülő, kulturálisan tudatos környezetet hozzon létre, miközben tiszteletben tartja a különböző értékeket, nézőpontokat és életstílusokat a tanulási lehetőségek aktív előmozdítása révén, hogy minden résztvevő potenciálját növelje, amely tudást teremthet.”⁶

³ HOLLENBACH 2023.

⁴ FALUS et al. 2022.

⁵ WENGER 1998, 4. o.

⁶ KILPATRICK et al. 2003.

A tanulóközösségek fogalmának kulcselemei a csoport, a közös pont, amelyen keresztül a csoport kapcsolódik, az együttműködés módja és annak minősége, valamint a tudás megteremtése érdekében alkalmazott tanulási lehetőségek. A „tanulóközösségek” fogalmának sokféle és rugalmas meghatározása egyre inkább abba az irányba halad, hogy a tanulóközösségeket nemcsak helyhez vagy intézményhez kötve, hanem sokkal inkább mint közös céllal működő közösségeket határozza meg.⁷ Egy tanulóközösség legfőbb meghatározó eleme az a csoport, amely együtt tanul; ez lehet egy lokálisan meghatározott közösség, régió, város,⁸ de lehet egy intézmény közössége, tanulók csoportja vagy akár online közösség is. Az a közös pont, amelynek mentén a közösség tagjai kapcsolódnak egymással, lehet a közös cél, de lehetnek a közösen képviselt értékek és a közös hitfelfogás, a közös érdekek, valamint a földrajzi, fizikai közelség is.

Az együttműködés módjára jellemző fogalmak az együttműködés, a kooperáció, a kötelezettségeken túlmutatató együttműködés, ahol a csoport tagjai használják az erősségeiket, társasági és intézményes kapcsolataikat, és arra töreksenek, hogy megértsék a változásokat, tanulási szükségleteket elégítsenek ki, tanulási segédanyagokat hozzanak létre, valamint merítsenek egymás tapasztalataiból. Az együttműködés minőségét meghatározó fogalmak az élénk részvételiség, a kulturális tudatosság, a gazdaságilag is gyümölcsöző társadalmi összetartás, a rugalmasság és a regenerációs képesség, valamint a különböző értékek, perspektívák és élethelyzetek figyelembevétel. A tudás megteremtése érdekében egy tanulóközösség indokolt, igazolt és aktívan előrevivő közös célok mentén alkalmaz tanulási lehetőségeket, hogy az élethosszig tartó tanulás és a proaktív partnerség révén kibontakoztassa a csoport tagjaiban rejlő potenciált.⁹

A tanulóközösségek definíciója alapján a kereszténységben belül a különböző egyházak, csoportok és gyülekezetek is felfoghatóak nagyon különböző méretű és közösségi kultúrájú tanulóközösségekként, amelyek célja Jézus követése. Számos olyan jó gyülekezeti közösségi gyakorlat létezik, amelyben az együttműködés minősége kiemelkedő.¹⁰ A keresztény közösségnek mint tanulóközösségnek az a sajátossága, hogy nem csupán embereket köt össze egymással, hanem az élő Jézus Krisztussal kapcsolja össze a közösség résztvevőit. Ahogyan János apostol fogalmaz: *„Amit tehát láttunk és hallottunk, azt hirdetjük nektek is, hogy nektek is közösségetek legyen velünk: a mi közösségünk pedig közösség az Atyával és az ő Fiával, Jézus*

⁷ BENKE 2019.

⁸ KOZMA 2016, 161–167. o.

⁹ KILPATRICK et al. 2003.

¹⁰ Gondolunk itt például az Alpha-kurzusokra, a Közöspont misszióra, az Ifjúsági Vezetőképzőre vagy az MEE Gyülekezeti és Missziói Osztályának gyülekezetimunkatárs-képzésére.

Krisztussal.” (1Jn 1,3) Erre használatos a tanítványság fogalma, amely Jézus Krisztus követőit alapvetően úton lévő tanulóközösségként határozza meg a missziói parancs alapján (Mt 28,18–20).

A kereszténységben a tanítványságnak kétféle felfogása érhető tetten: az organikus, nem tudatos tanítványi modell és a tudatos tanítvánnyá tétel modellje.¹¹ A népegyházi protestáns gyakorlatra az organikus modell jellemző. Murphy így fogalmazza meg a tanítványság fogalmát:

„A kortárs gyakorlatban a tanítványságot általában pragmatikus, programszerű fogalmakkal, néha szűken a hivatásos tanító által vállalt feladatként képzelik el. A tanítványsággal kapcsolatos [...] tananyagok bőségesen rendelkezésre állnak. A különböző kurzusoknak és tanterveknek [...] megvan a helyük az egyházi életben. A keresztény tanítványság gyakorlata azonban azon a számtalan módon történik, ahogyan az egyház Krisztus testeként, Isten elívott népeként jelenik meg a világban, amely Istent dicsőíti és imádkozik, szolgál és megbocsát, gyógyít és kiengesztel. [...] A tanítványság az egész test hivatása, amint együtt tanulja meg, hogy mit jelent Isten szeretetét megmutatni a világban.”¹²

Ebben a felfogásban a tanítvány szó holisztikus értelemben mindenkire vonatkozatható, aki valamilyen kapcsolatban van az egyházzal, és a hangsúly a tanítvánnyá válás organikus természetességére kerül.

Szabó Lajos ezt így fogalmazta meg:

„A tanítványságra gondolni és erre vállalkozni Krisztus ígéletében bízva és az e világi félelmektől megszabadulva lehet. [...] A tanítványi közösség utánpótlása nemzedékről nemzedékre megérkezik az egyház és a gyülekezet közösségébe, ha annak hite, szeretete és nyitottsága ismert és hiteles a környezetében.”¹³

Szabó Lajos is beszél professzionális tanítványságról a teológiai képzés és a lelkész-képzés esetében, de a felfogása alapvetően organikus, amikor tanítványi nemzedékeket említ. Ez esetben a „tanítványok” különféle közös pontok, közös célok és közös hitfelfogás mentén különféle tanulóközösségekben vesznek részt a gyülekezetben és a teológiai oktatásban, változatos célokkal. A tanítványság ebben az esetben nem a tanulás tárgya vagy a tanulóközösség egyetlen rendező elve.

¹¹ A tanítványságnak ez a szemlélete a szabadegyházi kultúrkörhöz köthető, az amerikai *discipleship* fogalom tanítvánnyá tételt, tanítványságot jelent.

¹² DEAN MURPHY 2001.

¹³ SZABÓ 2019.

A tanítványság másik felfogása a holisztikus és organikus szemléletet nem figyelmen kívül hagyva céltudatos, konkrétan körülhatárolt tanítványi közösséggént írja le a tanítványságot, amelynek konkrét lépcsőfokai és céljai, konkrét megvalósulási terei vannak a gyülekezetben. A metodista és szabadegyházi gondolkodásra jellemző felfogás más szemlélettel közelíti meg a tanítványságot, sokkal konkrétabb tanulási folyamatként és tudatosan közös célok mentén szerveződő közösséggént képzei el azt. Harrington Jézus-központú definíciója szerint a tanítvány fogalmát a követés, a formálódás és az elköteleződés hármassága határozza meg: 1. A tanítvány követi Jézus Krisztust, ez azt jelenti, hogy a céljai meghatározásában az értelem és a jelentés keresésében meghatározó számára Jézus Krisztus személye. 2. A tanítványt Jézus Krisztus személye formálja, ami azt jelenti, hogy Jézus szavai és személyisége megváltoztatja a tanítványt. 3. A tanítvány elköteleződik Jézus Krisztus küldetése mellett, ami azt jelenti, hogy ő maga is a részesévé válik a krisztusi küldetésnek.¹⁴ Trueblood így fogalmazott:

„A mai keresztény egyház talán legnagyobb gyengesége, hogy állítólagos tagok milliói egyáltalán nem is vesznek részt benne, és ami még rosszabb, nem is tartják furcsának, hogy nem vesznek aktívan részt. [...] Ha az átlagos egyház hirtelen komolyan venné azt a gondolatot, hogy minden laikus tag férfi vagy nő valójában Krisztus szolgája, akkor nagyon rövid időn belül óriási változás következne be.”¹⁵

A tanítványságnak ez a szemlélete a tanulás konkrét céljává és tárgyává teszi a tanítványságot.

A kétfajta szemlélet szintézise úgy lehetséges, ha a tanítványságot célzó vagy tanítványi kiscsoportokat egyáltalán nem a tanítványság kizárólagos megvalósulási helyeinek tekintjük. A tanítványság megvalósulhat organikusán, különböző szinteken és különbözőfajta tanulóközösségekben a gyülekezetben, de célzott tudatos formákban is. A tanítványi kiscsoport mint tanulóközösség olyan emberek csoportja, akik azért kapcsolódnak össze, hogy tudatosan gyakorolják Jézus Krisztus követését, és akik együttműködnek abban, hogy egy olyan élő, részvételialapú közösséget alkossanak egymás perspektíváit, értékeit és életstílusát tiszteletben tartva, ahol egymást segítve, gyengeségeiket és tapasztalataikat megosztva Jézus Krisztust jobban megismerhetik.

¹⁴ PUTMAN–HARRINGTON–COLEMAN 2013.

¹⁵ TRUEBLOOD 1979, 34. o.

Egy tanítványi csoport mint tanulóközösség az ősegházban

Az őskeresztény egyház gyakorlatában látunk példákat arra nézve, hogy a tanítványság hogyan működött a gyakorlatban.¹⁶ A pogánymisszió is egy tanítványi kiscsoportos tanulási folyamatból indult ki. Pál apostol első missziós útja előtt az Apostolok cselekedeteiről írott könyv 13. részében azt látjuk, hogy „néhány tanító és próféta” (ApCsel 13,1) egy ötfős kiscsoportban együtt böjtöl és imádkozik. Igen sokszínű csoportot találunk itt, az antiókhiai gyülekezetben, eltérő háttérrel: Barnabás ciprusi származású lévita, aki a jeruzsálemi gyülekezetnek ajánlotta fel a földjéből származó bevételt (lásd ApCsel 4,36); Simeon, a Niger, aki a nevéből adódóan afrikai származású vagy sötét bőrű lehetett; a líbiai Cirénéből származó, római nevű Lucius, aki azoknak az egyike lehetett, akik először hirdették az evangéliumot a görögöknek;¹⁷ a Heródes negyedes fejedelem köréből, a júdeai uralkodó elitből származó Manaén; valamint a tarzusi származású egykori elit farizeus, Saul.¹⁸

Közös böjt és imádság során kapják az indíttatást a Szentlélektől, hogy Barnabás és Saul elinduljanak az első missziói útra. Ebből az újszövetségi példából a következő gyakorlati teológiai megfigyeléseket vonhatjuk le: először is a gyülekezet vezetői maguk is egy közösen imádkozó és böjtölő kiscsoportot alkottak, hiszen nem találunk külön utalást a szövegben arra nézve, hogy ez egy nagyobb közösségi összefüggésben történt volna. Bármennyire tapasztalt és elismert vezetők voltak, és Isten által kiválasztott szolgálók, mégis gyakorolták a közösséget egymással is ilyen formában, nem csak azokkal voltak közösségben, akik felé szolgáltak. A nyilvános igehirdetésen és a bizonyára igen intenzív antiókhiai közösségi alkalmakon kívül is volt igényük arra, hogy kiscsoportban együtt imádják Istent.

Másodszor azt figyelhetjük meg, hogy a kiscsoport közös liturgiájából,¹⁹ az imádságból és böjtből új impulzusokat kaptak, ebből indult ki a misszió. Nem csupán az antiókhiai gyülekezet szervezési kérdései kapcsán jöttek össze, hoztak döntéseket, és imádkoztak konkrét dolgokért, hanem dicsőítették Istent, böjtöltek, és közösen imádkozva keresték Isten akaratát, innen jött az új impulzus a Szentlélektől.

„Természetes volt számukra az, hogy azoknak az embereknek, akiket Isten jelölt ki tanítóul és prófétaul a gyülekezetben, Istent kell keresniük és rá kell várniuk, hogy ő

¹⁶ LONGENECKER 1996, 50–74. o.

¹⁷ MACGREGOR 1978, 165. o.

¹⁸ MACDONALD 2001, 529. o.

¹⁹ A görög szövegben a λειτουργούντων szó szerepel: szolgáltak, imádkoztak, dicsőítették, imádták Istent. <https://biblehub.com/interlinear/acts/13-2.htm>.

mutassa meg nekik, hogyan induljanak neki annak az óriási feladatnak, hogy Krisztust hirdessék és a keresztény hitet tanítsák a nem zsidó népeknek.”²⁰

Ez a kicsoportban gyakorolt imádság és böjt olyan személyes elkötelezettséget feltételez, amely kifejezi, hogy valaki Jézus Krisztus tanítványaként szeretné élni az életét. Az őskeresztény egyházban ez tehát nemcsak a gyülekezeti életben, hanem különböző vezetői csoportokban is gyakorlatilag létező és tetten érhető működési mód volt.

Luther és a tanítványi kicsoportok

Amikor annak okait keressük, hogy az őskereszténységben gyakorolt kicsoportos forma miért nem vált általánossá, és miért nem szerves része a jelenkori általános gyülekezeti gyakorlatunknak, akkor érdemes azt megvizsgálnunk, hogy ez a forma milyen hangsúlyt kapott a reformáció során. Vajon hogyan viszonyult Luther a tanítványi kicsoportokhoz?

Kolb négy kapcsolódási ponton keresztül világítja meg Luther és a tanítványság kapcsolatát.

1. Luther tanítványságról alkotott felfogása a megszólító Istenre és az emberi életet meghatározó hitre összpontosított azáltal, hogy Istent minden jó forrásaként és minden szükség idején menedékként határozta meg, az identitás, a biztonság és az értelem alapvető érzésének végső forrásaként. Luther azt feltételezte, hogy Isten újonnan született, újjáteremtett gyermekei ezt tükrözik vissza. Azt, hogy Luther ritkán használta a tanítványság szót, nem lehet elvonatkoztatni attól a tényről, hogy nagyon is foglalkoztatta a Krisztus-követés²¹ mint a hit élet értelme és formája. A *Kis káté* például a keresztény élet kézikönyveként készült, mindennapi használatra szánva.

2. Luther a megtérést a mindennapi keresztény élet középpontjába helyezte, amely egyértelműen a tanítványság irányába mutató gondolat: mindennap meghalni önmagunknak és alárendelni magunkat a Krisztustól kapott új életnek.

3. A harmadik kapcsolódási pont az a felfogás, ahogyan Luther a profán tevékenységeket is istentiszteletként értelmezte, hangsúlyozta, hogy minden Istennek tetsző, amit hitben teszünk. Így az Isten parancsainak teljesítésére és az emberi erények gyakorlására vonatkozó útmutatásaihoz – például a *Nagy káté*ban – hozzáadta a szolgálat otthoni, gazdasági és tágabb társadalmi kereteit.

²⁰ GOODING 2013, 245. o.

²¹ A bonhoefferi értelemben (BONHOEFFER 2007).

4. A Biblia lefordítása és a könyvnyomtatás használata által Luther a tanulás lehetőségét teremtette meg azért, hogy a Szentírás szövege és igehirdetések is olvashatóvá és továbbadhatóvá váltak.²² Luther, aki visszatért az ige tekintélyéhez, és örömmel hangsúlyozta az egyetemes papság gondolatát, nagyon is jól látta a házanként összejövő önszerveződő kiscsoportokban rejlő lehetőségeket, és ennek egyértelműen hangot is adott *A német mise és az istentisztelet rendje* című művében. Hafenscher Károly így ír Luther lelkesedésének háttéréről:

„Természetes, hogy a kora egyházában tapasztalt jelenségek: az ige háttérbe szorulása, az igehirdetés elsúlytalanodása és az egysíkú szentségi jelleg nyomán Luther az igehirdetésre teszi a hangsúlyt. De az egész Szentírás arról tanúskodik, hogy az igeközpontúság nem egyszerűen a bibliai olvasmányok és a prédikáció visszamemelését jelenti; a reformátor azt szerette volna, ha az istentisztelet minden részében köztünk lehetne a megszólaló-megszólító, magát kinyilatkoztató Isten.”²³

Pontosan úgy, ahogyan azt az őskeresztény gyülekezet példájából láttuk. Luther egy harmadik istentiszteleti rendként így ír erről:

„A harmadik alak pedig, amelynek az evangéliumi rend igaz természetével kellene bírnia, nem szükséges, hogy nyilvános helyen mindenféle nép előtt folyék, hanem azoknak, akik komolyan törekszenek a kereszténységre, s az evangéliumról szóval és tettel tesznek tanúságot, kellene név szerint összeiratkozniuk, s valahol valamely házban maguk között összegyülekezniük imára, olvasásra, keresztelésre, az oltáriszentség élvezésére s más egyéb keresztény cselekedetek gyakorlására. [...] Itt rövid és megfelelő módon a keresztséget, illetve az oltáriszentséget is ki lehetne szolgáltatni, és minden súlyt az ígére, az imádságra és a szeretetre helyezni...”²⁴

Valami azonban megakadályozta Luthert abban, hogy ezt a gondolatot a gyakorlatban megvalósítsa. Joel Comiskey hívja fel a figyelmet egy 1529. április 14-i keltezésű levélre, amelyet Luther egy lelkészársának, Karl Weissnak írt.²⁵ Ebben azt írja, hogy meggondolta magát, mégpedig azért, mert e miatt a gyakorlat miatt azok, akik komolyan törekszenek a keresztény életre, elbíznák magukat, és saját magukat kiáltanák ki az egyháznak, és így a közösség széttöredezne. „A Sátán képes lenne arra bírni minket, hogy elszigeteljük a legerősebb keresztényeket, és távol tartsuk

²² KOLB 2012.

²³ HAFENSCHER 2004.

²⁴ *A német mise és az istentisztelet rendje* (1526). LVM 3: 303. o.

²⁵ COMISKEY 2015, 82. o.

őket a gyengéktől. Az erősek büszkévé válnának, a gyengék pedig feladnák, így mindannyian ugyanabban a kosárban jutnánk a pokolba.”²⁶

Luther nem gondolta helyesnek, hogy elválasszuk a gyülekezet legerősebb tagjait a többiektől, és 1529-re megkérdőjelezte azt, hogy az ilyen kiscsoportok a Szentírás által megalapozottak lennének. Inkább amellett érvel, hogy az egyházban a tiszta és a tisztátalan együtt van jelen.²⁷ Itt láthatjuk a modern tanítványságfelfogások szemléleti különbségének gyökerét. Martyn Lloyd-Jones úgy fogalmaz, hogy Luther azért lelkesedett az egyházon belül megélt bensőségebb közösség iránt, mert el volt keseredve az intézményes egyház állapota miatt, és látta, hogy az anabaptisták bensőséges közösségeiben valami jól működik. Mivel az anabaptisták megkérdőjelezték annak az egyháznak a társadalmi-kulturális alapjait, amely mellett Luther elköteleződött, és kiscsoportos gyakorlatuk, bár Luther teológiájának logikus következményének tekinthető, mégis a szakadások végeláthatatlan folyamatát vetítette előre, ezért végül elhatárolódott tőlük. Intette az egyházat az anabaptisták ellen, de mégis foglalkoztatta az, hogy ki kell alakítani az egyházon belül egy belső magot. Ennek a gyakorlati alkalmazásáig azonban nem jutott el.²⁸ Kolb ezt a társadalmi-kulturális kötelezettségekkel magyarázza:

„A lutheri egyházi életforma kialakulásában negatív kulturális tényezőt jelentett a politikai hatalommal való szoros kapcsolat folytatásának elkerülhetetlensége. Minden kultúrának szüksége van vallási elemre, de azokat általában társadalmi és politikai célokra használják. Egy ilyen hivatalos vallás megalapítása mindig társadalmi-kulturális kötelezettségekkel jár, amelyek mindig a jog területére esnek, nem feltétlenül, de gyakran az evangélium hátrányára.”²⁹

A tanítványi kiscsoportokkal kapcsolatban Comiskey három fontos megállapítást tesz:

„Isten arra használta Luthert, hogy egy egészen újfajta egyházat hozzon létre, amely Isten igéjén és nem az egyházi hagyományon alapszik.

Luther erre alapozva gyökeresen megváltoztatta a teológiai gondolkodást, de az egyetemes papság elvét nem tudta a gyülekezeti kiscsoportok szintjén a gyakorlatban megvalósítani.

Luther látta a kiscsoportok potenciális veszélyeit az anabaptista mozgalomban, ezért ellenpontként végül szélsőségesen elvetette a kiscsoportok gyakorlati megva-

²⁶ WHITE 1983, 278. o.; idézi COMISKEY 2015, 82. o.

²⁷ Uo. 84. o.

²⁸ LLOYD-JONES 1965.

²⁹ KOLB 2012.

lósítását, ahelyett hogy biztatott volna az alkalmazásukra, de figyelmeztetett volna a potenciális veszélyekre.”³⁰

John Wesley és a tanulóközösségek ökoszisztémája

A 18. századi angliai metodista ébredésben nagy szerepet játszottak a különféle típusú közösségek. A metodizmus alapítója, John Wesley korántsem volt korának legkarizmatikusabb prédikátora. Nem volt nagy teológus sem, Kálvin János vagy Luther Márton személyéhez mérve, viszont Wesley a gyakorlati szervezés területén egészen kiemelkedő képességeket mutatott fel: a megtérőket vallási társaságokba szervezte, amelyeket aztán kisebb, körülbelül egy tucat emberből álló osztályokra osztott.³¹ Wesley minden jel szerint szervezői lángelme volt. Sikerült létrehoznia egy átfogó, de gördülékeny rendszert, amely segítette a híveket Jézus követésében.³² A metodista mozgalom tulajdonképpen egy olyan tanulóközösségekre épülő tanítványi ökoszisztéma volt, amely működött.

Ha rendszerben szeretnénk látni a korai metodista mozgalom működését, érdemes felelevenítenünk a metodizmus négy mindenkire érvényes alapelvét az üdvösségről. Ez négy jellegzetes hangsúlyt jelöl ki, amelyek John Wesley tanításának és prédikációinak arminianizmusából származnak. Az eredendő bűn, a kegyelemből, hit által kapott üdvösség, az üdvbizonyosság és a megszentelődés kardinális tanításait tartalmazzák: 1. Mindenkinek szüksége van üdvösségre. 2. Mindenki megmenekülhet. 3. Mindenki tudhatja magáról, hogy megmenekült. 4. Az üdvösség az életünk minden területére kihat.³³

A négy alapelvnek megfelelően a korabeli, 18. századi metodisták négyféle közösséget gyakoroltak: a nyilvános, szabadtéri istentiszteletet, a társaságokat, az osztálytalálkozókat és a *bandeket*. Ez a négyféle közösség egymást átfedő rendszerben működött az érdeklődők megszólításától a csoportba szervezésükön át a személyes jellemformálás mélységéig.³⁴ A legkisebb volt a három-öt fős tanítványi kicsoport, a *band*, amely esetenként bűnvalló közösségként működött, a szemé-

³⁰ COMISKEY 2015, 85–86. o.

³¹ GLADWELL 2007.

³² HENDERSON 1997.

³³ A „metodista evangélium” összefoglalása, amelyet néha „epworthi négyszögnek” is neveznek. W. B. FITZGERALD fogalmazta meg 1903-ban *The Roots of Methodism* (A metodizmus gyökerei) című könyvében (173–176. o.). George Eays 1909-ben egy ötödik tételt is hozzáfűzött: „Mindenkinek hirdetnie kell az üdvösségét.”

³⁴ GALLATY 2015.

lyes hitmegélés és formáció katalizátoraként. Az osztály volt a tizenkét-tizenöt fős csoport, amely lokális elven szerveződött, és a keresztény életgyakorlat tanulásának helyszíne volt. A társaságok voltak azok a nagyobb közösségek, ahol az egy területen szerveződő osztályok közösen tartottak összejöveteleket, igehirdetést hallgattak, énekeltek. Két másfajta csoportot is életre hívtak a metodisták: a válogatott társaságot, amely egy vezetőképző csoport volt, illetve a bűnbánó *bandeket* a függőségekkel és viselkedési problémákkal küzdők számára. A folyamatosan gyakorolt nyilvános igehirdetés pedig az a forma volt, amellyel az iskolázatlan tömegeket a leghatékonyabban elérték.

A *bandek* voltak azok a csoportok, ahol a hirdetett „üzenet a nyomtatott szövegből élő beszéddé, személyesből közösségivé lett, kognitív szintről emocionális szintre lépett át, magánügyből pedig közösségi ügyé vált”.³⁵ Ezek a csoportok arra összpontosítottak, hogy minden egyes résztvevőt Krisztus szívére hangoljanak, azaz a csoport tagjai a saját töredékességük beismerése által tapasztalták meg azt, hogy mennyire szereti őket Krisztus, és ezáltal képessé váltak a változásra. A csoportok követelményei szigorúak voltak, és a részvétel önkéntes volt. A nemek szerint elkülönülő csoportok hetente legalább egyszer találkoztak, bár sokan hetente többször is összegyűltek a személyes elszámoltathatóság és bátorítás érdekében. Ezekben a tanítványi kiscsoportokban az őszinteség, a hűség és a megbízhatóság voltak a hangsúlyos értékek.³⁶

Gallaty összefoglalásában Wesley csoportjai három kiemelkedő értéket hoztak. 1. A tudatos tanítványság szükségese. „Meg vagyok győződve arról, hogy maga az ördög semmit sem akar jobban, mint azt, hogy az emberek bármely helyen (bármely gyülekezetben) félig felébredjenek, aztán magukra maradjanak, hogy újra elaludjanak.”³⁷ 2. A kiscsoportok szükségesek a tanítványsághoz: Wesley három szálon futó folyamata: társaságok, osztályok és *bandek*. 3. A vezetés szükséges a tanítványságban: Wesley vezetők hatalmas seregét képezte ki és mozgósította, az élet minden területéről származó embereket emelt vezetői szerepbe. 4. A szentség és a szolgálat mint a tanítványság céljai: a Wesley rendszere által előállított emberek megreformálták mind az egyházat, mind a társadalmat, amelyben éltek. Bentley kiemeli, hogy a Wesley-féle tanítványi felfogás nem vezető-követő összefüggésben működött, hanem minden hívőt tanítványként és vezetőként hatalmazott fel.³⁸

³⁵ HEMPTON 2005, 79. o.

³⁶ GALLATY 2015.

³⁷ Uo.

³⁸ BENTLEY 2010.

Egy működő példa: a tanítványság kortárs koncepciója az Egyesült Metodista Egyházban

Ha a tanítványság és a tanítványi kicscsoportok 21. századi gyakorlati alkalmazását keressük, érdemes megnéznünk, hogyan lehet a tanulóközösségek és a tanítványság koncepcióját alkalmazni a jelenkori működő egyházi, gyülekezeti struktúrában. Az amerikai protestáns Egyesült Metodista Egyházban (United Methodist Church, UMC) működik egy központi szervezet, amelynek kimondottan a tanítványság a feladatköre: új gyülekezetek alapításával és a gyülekezetekben zajló gyülekezetpedagógiai folyamatok összefogásával foglalkozik.³⁹ A UMC, amely a legnagyobb metodista egyháztest az Egyesült Államokban, jelentős tagvesztésen ment át az utóbbi időben, és egyházszervezeti átrendeződés előtt állt,⁴⁰ amikor 2017-ben kiadtak egy tanítványi kézikönyvet⁴¹ a gyülekezetek számára arról, hogy a gyülekezetek hogyan tudnak világos és átlátható irányvonalat kialakítani ahhoz, hogy valaki Jézus Krisztus tanítványa legyen a metodista gyülekezetekben. Jaejuk Jo koreai metodista lelkész így fogalmaz: „Néha nem könnyű elmagyarázni a tanítványságot még annak sem, aki egész életében egy keresztény közösség tagja volt. Nem azért, mert a tanítványság egy megfoghatatlan fogalom, hanem azért, mert a tanítványság különböző tapasztalatok ökoszisztémája.”⁴² Ezek közül a szerteágazó tapasztalatok közül az egyik a tanítványi közösség megtapasztalása, de hangsúlyozzuk, hogy ez a tapasztalat a tanítványi kicscsoporton kívül más csoportokban és más formában is megtapasztalható.

A tudatos tanítványságról szóló kézikönyvben Junius Dotson Phil Maynard⁴³ munkássága alapján három alapelvet javasol azoknak a gyülekezeteknek és egyházi szervezeteknek, amelyek szeretnék komolyan venni a tanítványságot mindennapi gyakorlatukban.

1. Meg kell határoznunk azt, hogy ki számít tanítványnak. Mindezt úgy, hogy nem ítélkezünk a környezetünk vagy mások felett, hanem a Szentírásból határozzuk meg a tanítvány karakterét, úgy, hogy alkalmazzuk azt a saját gyülekezetünk életére.

A Dotson által példaként javasolt, a tanítvány karakterét meghatározó fő tényezők: „az istentisztelet, a közösség, a spirituális tevékenységek, a nagylelkűség és a Krisztus képűség. A tanítvány imádja Istent, részese a közösségnek, spirituális tevékenységeket gyakorol, nagylelkűen ad és igyekszik a gyakorlati életében Krisztus

³⁹ Discipleship Ministries – General Board of Discipleship: <https://www.umcdiscipleship.org/>.

⁴⁰ Azóta ez a szervezeti átrendeződés már megvalósult a 2024-es generálkonferencia döntéseivel.

⁴¹ DOTSON 2017.

⁴² Jo 2024. A tanítványsággal foglalkozó koreai metodista lelkész az Egyesült Államokban.

⁴³ MAYNARD 2018.

képére formálódni.”⁴⁴ Már itt látszik, hogy egy tanítványi csoport tagjai mindezen a területeken komplexen tudják támogatni egymást.

2. Meg kell határozni, milyennek szeretnénk látni a közösségünkben egy érett hívő embert. Ahhoz, hogy meg tudjuk határozni azt, hogy jó úton haladunk-e, szükség van annak a pontos meghatározására is, hogy mit szeretnénk látni eredményként, pontosan milyen eredményeket remélünk elérni. Dotson így írja le példájában az érett tanítvány karakterét:

„Az érett tanítvány számára élete minden pillanata istentisztelet. Mindennap imádja Istent, és ebbe igyekszik bevonni másokat is.

Közösségekben él, kapcsolatokat épít és tart fenn másokkal, és megosztja az életét, bevon másokat is abba a közösségbe, amelyet megtalált Istennel a gyülekezetében.

Örömet leli a lelki a spirituális tevékenységekben, elkötelezett és fegyelmezett a bibliaolvasásban, imádságban, böjtben, a közösség gyakorlásában, kiscsoportos formában, és örömmel osztja meg másokkal, hogy ezek a tevékenységek hogyan használhatóak arra, hogy közelebb kerüljünk Istenhez.

Rendszeresen tizedet ad, és a tizeden felül is adakozik, átstrukturálja anyagi ügyeit és erőforrásait, átgondolva, hogy hogyan fordíthatja azokat Krisztus és mások szolgálatára.

Istennel együttműködve él, az élete és viselkedése arra hív másokat, hogy megismerjék Jézust.”⁴⁵

Fontos itt megjegyeznünk, hogy amikor ez a módszer azt javasolja, hogy a konkrét célok meghatározásához alakítsuk ki az érett hívő ember képét, akkor nem pusztán emberi elvárások rendszerét állítjuk fel, amely pusztán emberi erőből megvalósítható lenne. A jellem formálódása és az „életszentség” Isten megigazító és megmentő kegyelmének a munkája az esendő emberek életében. A megszentelődés forrása nem az ember saját akarateréből táplálkozik, hanem éppen ellenkezőleg, abból a tudatból táplálkozik, hogy Isten megigazító kegyelme ellenére is képesek vagyunk bűnt elkövetni. Ahogy Wesley fogalmaz:

„...az arról való mélységes meggyőződés, hogy még nem vagyunk egészségesek, hogy szívünk nem tisztult meg még teljesen, hogy még ott van bennünk a testi gondolkodás, amely természeténél fogva ellenségeskedés Istennel, hogy a bűn egész teste ott van még a szívünkben, meggyengülve bár, de nem megsemmisülve, minden kétséget kizáróan bizonyítja azt, hogy feltétlenül szükség van további változásra.”⁴⁶

⁴⁴ DOTSON 2017, 26.

⁴⁵ Uo. 27. o.

⁴⁶ WESLEY 2007, 183. o.

Az, hogy konkrét célokat fogalmazunk meg a gyakorlati életszentség területén, nem csökkenti az Isten kegyelmébe vetett bizalmat, hanem éppen hogy növeli, mert egészen nyilvánvaló, hogy a tanulásnak és formációnak ez a folyamata csak a Szentlélek által lehetséges.

3. A következő lépés, hogy jól követhető fejlődési lépcsőket kell meghatároznunk az érett hívó emberré válás folyamatában, hogy a kiindulási ponttól követhető legyen a folyamat a résztvevők és a folyamatot segítők számára is. Példájában Dotson a következő lépcsőfokokat ajánlja:

„Kereső – Keresi az élet értelmét. olyan kérdéseket tesz fel, mint: »Mi ad az életnek örömet, célt és kiteljesedést?«

Felfedező – Részt vesz, de még nem kötődik, még nem biztos abban, hogy követni akarja Jézus Krisztust, küzd, hogy felismerje az életében Isten jelenlétét.

Kezdő – Kezdi megérteni és gyakorlatba átültetni a hitét. Lelkes a hitével kapcsolatban, de vannak kételyei.

Növekedő – Jézus tanítványaként határozza meg magát, személyes felelősséget vállal a hite fejlődésért. Élete minden területén igyekszik felvállalni a hitét, és ehhez segítséget kér Jézustól.

Érett – Előrehalad abban, hogy alárendelje az életét Jézus Krisztusnak. Vágyik arra, hogy ismerjen, szeressen, engedelmeskedjen és szolgáljon.⁴⁷

Ezek alapján a fejlődési területek és konkrét gyakorlati meghatározások által a gyülekezeti életben konkrét célok rajzolódnak ki. A gyülekezet programjainak és alkalmainak hatékonysága pedig azon mérhető le, hogy az adott területeken történt-e előrelépés a résztvevők életében. Ennek a metodista rendszernek nagy előnye, hogy könnyen adaptálható, és a valóságot veszi alapul, könnyen hozzáigazítható egy egyházi közösség, illetve egy helyi gyülekezet értékrendjéhez. A tanulóközösségek pedagógiai koncepciója akkor ültethető jól át a gyakorlatba, ha jól megfogható közös tanulási célokat tud megfogalmazni a gyülekezet vagy a konkrét gyülekezeti csoport. A tanítványi kiscsoport mint forma ebben a rendszerben a növekedő tanítvány működéséhez társítható. A tanítványi kiscsoportok elsősorban a személyes bibliaolvasásban, a börtben, az imádságban fejtenek ki pozitív hatást,⁴⁸ és jellemzően olyan gyülekezeti tagok számára jelentenek fejlődési lehetőséget, akik szolgálati és

⁴⁷ Uo. 28. o.

⁴⁸ A „Banding together” tanítványi csoportokról szóló részvételi akciókutatásban általunk megkérdezett csoporttagok közül hetvenből ötvennégyen értékelték úgy, hogy fejlődtek a rendszeres személyes bibliaolvasásban; és hatvanan értékelték úgy, hogy fejlődtek a rendszeres személyes imádságban a csoportfolyamat során. *A közösség ereje – kérdőív a tanítványi kiscsoportokról.* 2023. március 8. – május 6.; kézirat.

személyes fejlődési lehetőséget keresnek. Mindegyik fejlődési lépcsőhöz hozzárendelhető egy kiscsoportos szerep is, annak megfelelően, hogy milyen eszközöket és formákat használ az adott gyülekezet. Például lehet említeni a keresők számára az Alpha-csoportot, kezdők számára a segítőként való részvételt, növekvő vagy érett hívők számára pedig az Alpha-csoportvezetést vagy valamilyen tanítványi kiscsoportos módszer használatát.⁴⁹ De a meglévő gyülekezeti gyakorlataink és azok szervezői és vezetői szerepei is beilleszthetők egy ilyen tudostanítványság-fókuszú koncepcióba. Ez a koncepció nemcsak abban segít, hogy a tanítványi csoportot vagy bármilyen közösségi formát el tudjunk helyezni a gyülekezeti életben, hanem gyakorlatilag is megfoghatóvá teszi a közös célokat, amelyek mentén gyakorolható a kooperáció és az együttműködés. Bátorít arra is, hogy a gyülekezeti életet a Jézus Krisztussal ápolts személyes tanítványi kapcsolat fejlődése szempontjából lássuk.

Összegzés

Ha a gyülekezet tanulóközösség, akkor folyamatos feladatunk, hogy közösen keressük a leghatékonyabb formáit annak, ahogyan tanulni tudunk. Az is fontos, hogy legyenek olyan közös pontok, jól megragadható közös célok, amelyek mentén együttműködhet a gyülekezet mint tanulóközösség. Azt láthattuk, hogy a tanítványság és a tanítványi csoport nem alternatívája, hanem szerves alkotóeleme lehet egy olyan gyülekezet-építési gyakorlatnak, amely világos választ tud adni arra a kérdésre, hogyan lesz ma valaki Jézus Krisztus tanítványa a gyülekezetünkben. Az egyház mint Krisztus teste tanulóközösségek organikus szövete. A tanítványi kiscsoport kicsiben igyekszik meghonosítani azt a fajta szemléletet, amely megfelelő közeg lehet a személyes hitfejlődés számára. A tanítványság sok formában, sok módszer bevonásával és több szempontból is működőképes lehet. Egy ember életében az az életszerű, hogy egy hálózatban több különböző egyházi szervezet, gyülekezet és több gyülekezeti tag vagy lelkész együttes szolgálata formálja tanítvánnyá az adott embert, a Szentlélek munkája által. Hollenbach így fogalmazza meg találóan a gyülekezet kihívásait a tanítványság tükrében:

„Itt van a kihívás: Minden gyülekezet már rendelkezik egy meglévő kultúrával; minden kísérlet a »talaj« keverékének megváltoztatására a föld megművelésének, trágyázásának és gyomlálásának mély, türelmes munkáját igényli. A kultúraváltás nem taktika és nem stratégia: átalakulás. A lelki formálódás és a tanítványság kérdései nem a tervezés, a módszer vagy akár a tanítás kérdései – ezek szinte egyáltalán nem

⁴⁹ Számos felekezet használja Magyarországon ezt az anglikán háttérű eszközt. Lásd: <https://alpha.org.hu/>.

is kérdések. A lelki képzés és a tanítványság inkább hasonlít a kertészethez, mint az oktatáshoz. A földet előkészítik, a magokat kiválasztják és elültetik, a gyomokról gondoskodnak, amint felbukkannak, és a termés távoli álomnak tűnhet. De a jó talaj nagyszerű termést hoz. A tanítvánnyá nevelés hatékonyságát (kezdetben) nem mennyiségileg, hanem minőségileg mérik.”⁵⁰

Azt mindenképpen érdemes megtanulnunk pedagógiából a tanulóközösségektől, hogy a partnerség, az együttműködés készsége, a befogadó közösség azok a minőségi követelmények, amelyek alapvetően meg tudják változtatni egy közösség tagjainak hozzáállását. Nem a forma az igazán lényeges, hanem az a kultúra, amellyel a tanulóközösségekben és a tanítványi csoportokban találkozunk. A tanulóközösségek gondolata abban az irányban erősít meg bennünket, hogy bátran merjünk újfajta közösségeket elindítani jól megfogalmazott közös célok mentén. A gyülekezet közös céljainak megfogalmazásában segít a tanítványság céltudatos felfogása. Nem egy teljesítményorientált, ítélkező és szegregáló kultúrát képviselnek a tanítványi csoportok, hanem azt a biztonságot, tevékeny szeretetet és egymásért való felelősségvállalást, amelyre olyan sokan éheznek körülöttünk. Sikerülhet újra elérnünk emberek szívéhez, ha megfogadjuk az új parancsot, amelyet Jézus Krisztus adott nekünk: „Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást; ahogy én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást.” (Jn 13,34) A szívbeli odafordulás ehhez elhozza a remélt kultúraváltást a közösségeinkben.

Felhasznált irodalom

- BENKE Magdolna: Gondolatok a tanuló közösségek kutatásához. *Kultúra és Közösség*, IV. f. X. évf. 2019/II. sz. 5–15. o. <https://doi.org/10.35402/kek.2019.2.1>
- BENTLEY, Wessel: The formation of christian leaders. A Wesleyan approach. *Koers*, 75. évf. 2010/3. sz. 551–566. o. <http://dx.doi.org/10.4102/koers.v75i3.96>
- BONHOEFFER, Dietrich: *Követés*. 3., jav. kiad. Ford. Böröcz Enikő. Luther Kiadó – Harmat Kiadó, Budapest, 2022.
- BUCH, Kimberly – BARRON, Kenneth E. (szerk.): *Discipline-Centered Learning Communities. Creating Connections Among Students, Faculty, and Curricula*. Jossey-Bass, San Francisco, 2012. (New Directions for Teaching and Learning 132.)
- COMISKEY, Joel: *2000 Years of Small Groups. A History of Cell Ministry in the Church*. CCS Publishing, Moreno Valley, 2015.

⁵⁰ HOLLENBACH 2023.

- DEAN MURPHY, Debra: Discipleship. In: George Thomas Kurian – Mark A. Lamport (szerk.): *Encyclopedia of Christian Education*. 1. köt. Rowman & Littlefield, London, 2015.
- DOTSON, Junius B.: *Developing an intentional discipleship system. A guide for congregations*. Discipleship Ministries, Nashville, 2017.
- FALUS Iván – SZŰCS IDA (szerk.): *A didaktika kézikönyve. Elméleti alapok a tanítás tanulásához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022. <https://mersz.hu/falus-szucs-a-didaktika-kezikonyve/>
- FITZGERALD, William Blackburn: *The Roots of Methodism*. Charles H. Kelly, London, 1903.
- GABBATT, Adam: Losing their religion: why US churches are on the decline. *The Guardian*, 2023. január 22. <https://www.theguardian.com/us-news/2023/jan/22/us-churches-closing-religion-covid-christianity>. (Megtekintés: 2024. február 20.)
- GABELNICK, Faith G.: *Learning Communities. Creating Connections Among Students, Faculty, and Disciplines*. Jossey-Bass, San Francisco, 1990. (New Directions for Teaching and Learning 41.)
- GALLATY, Robby: *Rediscovering Discipleship. Making Jesus' Final Words Our First Work*. Zondervan, Grand Rapids, 2015.
- GLADWELL, Malcolm: *Fordulópont*. Ford. Bozai Ágota. HVG Könyvek, Budapest, 2007.
- GOODING, David: *True to Faith. The Acts of the Apostles: Defining and Defending the Gospel*. Jav. kiad. Myrtlefield House, Coleraine, 2013.
- GYURKÓ Donát Sámuel: A közösség ereje. Egy felekezeti akciókutatás tapasztalatai. In: Pángyánszky Ágnes et al. (szerk.): *Teológia és hűség. Az Evangélikus Hittudomány Egyetem oktatóinak tanulmánykötete*. EHE – Luther Kiadó, 2023. 40–53. o.
- HAFENSCHER Károly (ifj.): Luther és az istentisztelet 4. A fontos lépés: a német mise. *Evangélikus Élet*, 69. évf. 46. sz. 2004. november 14. 2. o.
- HEMPTON, David: *Methodism. Empire of the Spirit*. Yale University Press, New Haven, 2005.
- HENDERSON, Michael D.: *John Wesley's Class Meeting. A Model for Making Disciples*. Evangel, Nappanee, 1997. 81–122. o.
- HOLLENBACH, Ray: The Pastor's Calling. Spiritual Formation and discipleship. *ChurchLeaders.com*, 2023. augusztus 5. <https://churchleaders.com/pastors/390839-the-great-calling-of-the-church-discipleship.html>. (Megtekintés: 2024. február 20.)
- JO, Jaejuk: What Korean United Methodist Churches Teach Us About Discipleship. *Discipleship Ministries*, 2024. február 26. <https://www.umcdiscipleship.org/articles/what-korean-united-methodist-churches-teach-us-about-discipleship>. (Megtekintés: 2024. február 26.)
- KILPATRICK, Sue – BARRETT, Margaret – JONES, Tammy: Defining Learning Communities. *ResearchGate*, 2003. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.18041.08806>
- KOLB, Robert: Discipleship in the Lutheran Tradition. *Concordia Theology*, 2012. március 26. <https://concordiatheology.org/2012/03/discipleship-in-the-lutheran-tradition/>. (Megtekintés: 2024. március 31.)
- KOZMA Tamás: A tanulás térformáló ereje. *Educatio*, 25. évf. 2016/2. sz. 161–168. o.
- LANGERNÉ BUCHWALD Judit: A tanulás új útjai: a tanulóközösségek. *Új Pedagógiai Szemle*, 2019/5–6. sz. 49–65. o.

- LAWLESS, Chuck: *Membership Matters. Insights from Effective Churches on New Member Classes and Assimilation*. Zondervan, Grand Rapids, 2009.
- LAWLESS, Chuck: 11 Obstacles to Effective Discipleship. *ChurchLeaders.com*, 2023. november 19. <https://churchleaders.com/outreach-missions/403263-11-obstacles-to-effective-discipleship.html>. (Megtekintés: 2024. február 20.)
- LOYD-JONES, Martyn: „Ecclesiola in Ecclesia” [1965]. *The Highway*, é. n. https://www.the-highway.com/ecclesia_Lloyd-Jones.html. (Megtekintés: 2024. február 20.)
- LONGENECKER, Richard N.: *Patterns of Discipleship in the New Testament*. Eerdmans, Grand Rapids, 1996.
- LUTHER, Martin: A német mise és az istentisztelet rendje (1526). In: uő: *Felelősség a gyülekezetért*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Luther Kiadó, Budapest, 2023. (Luther válogatott művei 3.) 300–335. o.
- MACDONALD, William: *Kommentar zum Neuen Testament*. Ford. Christiane Eichler. CLV, Bielefeld, 2001. 529–531. o.
- MACGREGOR, G. H. C.: The Acts of the Apostles. Introduction and Exegesis. In: George A. Buttrick (szerk.): *Acts – Romans*. Abingdon-Cokesbury Press, Nashville – New York. (The Interpreter’s Bible 9.) 165–167. o.
- MÁRKUS Edina – TEPERICs Károly – MÁRTON Sándor: A tanuló közösségek vizsgálata – módszertani háttér. *Kultúra és Közösség*, IV. f. X. évf. 2019/I. sz. 21–26. o. <http://dx.doi.org/10.35402/kek.2019.1.3>
- MAYNARD, Phil: *Shift 2.0. Helping Congregations Back Into the Game of Effective Ministry*. Marketsquare Publishing, 2018.
- Modeling the Future of Religion in America. *Pew Research Center*, 2022. szeptember 13. <https://www.pewresearch.org/religion/2022/09/13/modeling-the-future-of-religion-in-america/>. (Megtekintés: 2024. február 20.)
- PUTMAN, Jim – HARRINGTON, Bobby – COLEMAN, Robert: *DiscipleShift*. Zondervan, Grand Rapids, 2013.
- SZABÓ LAJOS: Tanítvánná tétel. In: SIBA Balázs– SZABÓNÉ László Lilla– PÁNGYÁNSZKY Ágnes: *Együtt a hit útján. Gyülekezetpedagógiai kézikönyv*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2019. 365–391. o.
- TRUEBLOOD, Elton: *The Best of Elton Trueblood: An Anthology*. Impact Books, Kirkwood, 1979.
- WENGER, Etienne: *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge University Press, 1998.
- WENGER, Etienne et al. (szerk.): *Learning in Landscapes of Practice. Boundaries, identity, and knowledgeability in practice-based learning*. Routledge, London, 2015. <https://doi.org/10.4324/9781315777122>
- WESLEY, John: *Prédikációk*. 3. köt. Ford. Bedőné Kriszt Éva. Názáreti Egyház Alapítvány, Budapest, 2007.
- WHITE, Charles E.: Concerning Earnest Christians. A Newly Discovered Letter of Martin Luther. *Currents in Theology and Mission*, 10. évf. 1983/5. sz. 274–284. o.